

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2025; 31(4)-124. Sayı/Issue - Güz/Fall
Prof. Dr. Emel Kefeli Armağanı
DOI: 10.22559/folklor.4950

Araştırma makalesi/Research article

Sanatın Ontolojik İşlevi

The Ontological Function of Art

Ramazan Korkmaz*

Öz

Sanat, insani tükenişlerimizi soylu ve ebedî bekleyişlere dönüştüren kutlu bir rüyadır. Bu kutsal rüya, ebedî hakikatlere atıf yaparak insanları uyarmaya çalışırken en çok da onu yaşayan sanatçının var oluşunu sarsar ve rahatsız eder. Bu yüzden sanatçı, varoluşsal yitimlerine sürü halinde koşan kalabalıkların yaşama refleksi-dir. Kutsal yaşam büyüünün ateşlere atılma pahasına da olsa daima öne sürdüğü bu refleks, eserlerine sinen tiniyle bir sis çanı gibi bütün zamanlar boyu insanlığı uyarmaya devam eder. Sanat, yalnızca estetik bir faaliyet değil, aynı zamanda bireyi ve toplumu taşlaşma, robotlaşma ve metalaşma gibi varoluşsal tehlikelerden; modern ve sonrası dönemlerin getirdiği anlam karmaşasından koruyan dirençli ve itekleyici güç olarak konumlandırılmalıdır. İnsan ölüm bilincine rağmen sonsuzluk arzusuyla hareket eder. Bu arzu, arkaik dönemlerden itibaren insanın bütün sanat-sal faaliyetlerinde görülür. Bu bağlamda sanat, Tanrı'dan ödünç alınan yaratıcı bir kudret olarak yorumlanır ve 'ikinci bir evren kurma çabası' şeklinde tanımlanır.

Bu çalışmada, sanatın varoluş dinamikleri içerisindeki işlevini, var olma sorunları-nı aşma çabalarındaki rolünü mitolojik, dini ve felsefi kaynaklar odağında tartıştım.

Geliş tarihi (Received): 13-06-2025 Kabul tarihi (Accepted): 02-10-2025

* Prof. Dr. Orhun Vakfı Başkanı. İstanbul-Türkiye/Prof. Dr. President of the Orhun Foundation. r_korkmaz@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0001-6627-3042

Önce Sibiryâ yazıtlarının, Kur'an ayetlerinin, Platon'un düşüncelerinin, Mircea Eliade'nin "ebedî dönüş" anlayışının referanslarıyla insanın varoluş serüveninin kavramsal boyutunu, çerçevesini ele aldım. Yaratılış mitleri, Âdem ve Havva'nın cennetten kovuluşu, Türk mitolojisindeki Kışioğlu anlatısı gibi örneklerle insanın Tanrı'ya öykünme ve kendi dünyasını kurma arzusunun tarihsel sürekliliğini göstermek istedim. Bu sürekliliği gösterirken odakta "taşlaşma süreci" kavramı yer aldı. Çalışmamın örneklem kısmında Yunus Emre'den Necip Fazıl'a, Nazım Hikmet'ten Melih Cevdet Anday'a uzanan bir düzlemde sanatçının toplumsal sorumluluğunu öne çıkardım. Örnekler ışığında sanatçının, toplumu uyarma, vicdanı diri tutma ve insanı kalbiyle yeniden buluşturma görevini üstlenen "sis çanı" olarak tasvir edilmesini ayrıntılarıyla ele aldım. Sanatın buyurgan değil davetkâr yapısını vurguladım; bireyin benlik savunmasını aşarak ona alternatif varoluş imkânları sunduğunu belirttim.

Anahtar sözcükler: sanat, var oluş, ontoloji, mitoloji, anlatı

Abstract

Art is portrayed as a sacred dream that transforms human exhaustion into noble and eternal expectations. While this dream seeks to awaken humanity by pointing to eternal truths, it first unsettles and disturbs the dreamer. Thus, the artist becomes the vital reflex of life against crowds collectively rushing toward existential loss. This sacred impulse—persisting even at the cost of self-sacrifice—resonates through artistic works as a "fog bell," warning humanity across all ages. Art should therefore be conceived not merely as an aesthetic activity but also as a resilient and dynamic force that protects individuals and societies from existential dangers such as petrification, mechanization, and commodification, as well as from the crisis of meaning generated by modernity and its aftermath. Despite the consciousness of mortality, humanity acts with a longing for eternity, a desire that has been reflected in artistic practices since archaic times. In this sense, art is interpreted as a creative power borrowed from God, defined as an "effort to construct a second universe."

This study examines the ontological function of art within the dynamics of existence and its role in overcoming existential dilemmas, drawing on mythological, religious, and philosophical sources. First, through references to Siberian inscriptions, Qur'anic verses, Platonic thought, and Mircea Eliade's notion of the "eternal return," the conceptual framework of humanity's existential journey is outlined. Creation myths—such as the expulsion of Adam and Eve from Paradise or the Turkish myth of Kışioğlu—illustrate the historical continuity of humanity's aspiration to emulate God and construct its own world. Central to this discussion is the concept of the "petrification process," whereby the human spirit and consciousness become dulled through routines and habits. Yet this paralysis may be overcome by art's transformative power.

In the analytical section, I emphasize the social responsibility of the artist through examples ranging from Yunus Emre to Necip Fazıl, from Nazım Hikmet to Melih Cevdet Anday. These cases highlight the artist's role as a "fog bell" who warns society, sustains the collective conscience, and reunites humanity with the heart.

In conclusion, the findings underline that art is invitational rather than prescriptive; it transcends the defensive mechanisms of the self and offers alternative modes of existence.

Keywords: *art, existence, ontology, mythology, narrative*

Extended summary

Art is a sacred dream that transforms our existential exhaustion into a noble and eternal anticipation. While this sacred dream seeks to awaken humanity by alluding to eternal truths, it most profoundly shakes and disturbs the one who dreams it. In this respect, art should be understood not merely as an aesthetic activity, but as a resilient and propulsive force that protects the individual and society from existential threats such as petrification, mechanization, and commodification dangers brought about by modernity and the postmodern era's crisis of meaning. Despite being aware of death, the human being acts with a desire for eternity. This desire can be traced throughout all artistic expressions since the archaic periods. In this context, art is often interpreted as a creative power borrowed from God, and defined as an attempt to establish a second universe.

If it is a work of art, it opens the doors of another world to its audience through the fictive/symbolic world it constructs; it invites them to see, hear, and understand this world. This is why the artist becomes the very instinct of life for the crowds who rush collectively toward existential loss. This instinct, which the sacred spell of life insists on putting forward even at the cost of being cast into flames continues to warn humanity throughout all times, like a fog bell, with the spirit that permeates the artist's works.

This study examines the ontological function of art within the dynamics of existence and its role in overcoming existential dilemmas, drawing on mythological, religious, and philosophical sources. First, through references to Siberian inscriptions, Qur'anic verses, Platonic thought, and Mircea Eliade's notion of the "eternal return," the conceptual framework of humanity's existential journey is outlined. Creation myths such as the expulsion of Adam and Eve from Paradise or the Turkish myth of Kışioğlu illustrate the historical continuity of humanity's aspiration to emulate God and construct its own world. Central to this discussion is the concept of the "petrification process," whereby the human spirit and consciousness become dulled through routines and habits. Yet this paralysis may be overcome by art's transformative power. In the analytical section, I emphasize the social responsibility of the artist through examples ranging from Yunus Emre to Necip Fazıl, from Nazım Hikmet to Melih Cevdet Anday. These cases highlight the artist's role as a "fog bell" who warns society, sustains the collective conscience, and reunites humanity with the heart. In conclusion, the findings underline that art is invitational rather than prescriptive; it transcends the defensive mechanisms of the self and offers alternative modes of existence.

Human beings, by their very nature, are ambitious, greedy, and selfish creatures inclined to deify their ego. This ego, when carried away by the pride that asserts itself and makes one forget their inadequacies, is swept up by the desire to become divine. Yet, when it crashes against the wall of reality, it remembers its limitations, finitude, and mortality. Thus,

the humanization story of humankind begins with this ‘collision with limits.’ From this perspective, death or mortality is the most tragic truth of life. Although this absolute truth, before asserting its judgment, drives humans into a brief, apologetic remorse by confronting them with its tragic reality, it can never extinguish the inner desire for divinization. Even though humans know that worldly life is limited by the span called lifespan, they still carry within themselves a longing for immortality and seek ways to transform it into eternity.

Myths are the first understandings, first imaginings, and first metaphorical expressions of humankind’s existential truth. To read, understand, and know existence on deeper levels, myths show us that nothing belonging to humanity ever truly disappears; by selecting new domains from original sources to the present day, the reality of existence continuously renews itself.

The earliest problematic narratives of mythological understanding in known human history are creation myths; stories such as the creation of Adem and Havva and their expulsion from Paradise, Zeus creating the universe and humans, the god IO in Polynesian mythology reflecting like a light over the dark endless waters to separate the universe and create living beings, and the tales of Tengri Kудay creating the Son of Man and the world are all narratively very similar in content. In almost every mythic narrative centered on creation, we can say that the divine fragment within humans acts as an active guiding force. This sacred fragment the voice of God within us is the fundamental power that urges and directs humans to warn against existential exhaustion, to resist injustice, and to know and understand everything hidden behind the veil of mystery.

For a human carrying the divine fragment in their soul, one should not consider their pride or imitation excessive. This is because all formations, embodiments, and creative acts directed toward the worldly aspect of life stem from the existential impulse arising from the divine fragment embedded in the soul. Due to this divine fragment within, the human desire to dream new dreams and create new worlds never ends. For this reason, some aesthetic scholars also describe artists as those who ‘imitate God.’ The artist, who attempts to replicate God’s cosmic order on earth, begins with imitation (mimesis) and reaches their goal through creation accompanied by the purifying (katharsis) inspiration.

Thus, music emerges from the artist’s auditory arrangements, architecture from geometric arrangements, and literature from discursive arrangements, all as expressions of the active moderator’s design.

The true purpose of art/the artist, which borrows images, motifs, and actions from mythical contemplation, is always to create new ways of seeing, hearing, and knowing in order to reach the essence of humanity and save it from petrification and commodification. As a person lives, the routines that surround them eventually create existential blind spots around them. The human, turned into a robot by habits and routines petrified in a way finds the process of re-humanization both difficult and dangerous. Because petrification is, in essence, an internal collapse and death that leads to a complete closure to change. It is impossible to reshape someone into a different form without breaking them down first. Yet even in this new form, they remain stone—closed off to all kinds of change and development.

The humanization of humankind (the Son of Man) is important not only for themselves, their surroundings, and their world but also for the entire universe. Just as the essence of the ocean is contained in a drop, the essence of the universe is contained within humans. It is necessary to save their hearts from petrification. For this, the word containing creative elements must reach their heart, self, and soul. Petrification is also insensitive to the healing power of the sacred embedded in the word. In this regard, the greatest dangers facing the human species are robotization, commodification, and petrification. The artist is the first person to see, sense, and react to this threat on behalf of humanity.

To avoid entrusting humanity's future to crowds dominated by deaf and petrified hearts, the education system must be restructured in a human-centered way, accompanied by the universal sensibility of art. People must listen to the artists who warn the public like a fog bell.

Giriş: İnsanın varlık öyküsü

Genel anlamda Beniâdem olarak da bilinen beşer, özü itibariyle egosunu ilahlaştırma temayülünde olan hırslı, açgözlü (Me'arîç Suresi 19) ve bencil bir varlıktır. Bu şişik ego, kendisini öne süren kibirle yetersizliğini unutup tanrılaşma arzusunun yeline kapıldığında, hakikatin duvarına çarparak sınırlandırılmışlığını, sonluluğunu ve ölümlülüğünü hatırlar. Umum anlamdaki beşer'in insanlaşma öyküsü de böylece bu 'sınırlara çarpma' durumu ile başlar.

Sibiry'a'daki bir Türk yazıtında "Ölümün atı herkese ulaşır..." der. Benzer şekilde Ankebüt suresinin 57. ayetindeki "Her nefis, ölümü tadacak ve sonunda bize döndürüleceksiniz" ifadesi de varoluş evrenindeki bütün canlıların sonluluğuna işaret eder. Ölüm, mukadderdir, kaçınılmazdır. Çoğu zaman güneşin doğup batması gibi farkında olmadan kendiliğinden gelen'dir ölüm. Bu mutlak hakikat, hükmünü icra etmeden önce trajik gerçekliğiyle yüzleştirdiği insanı kısa süreli bir apolojik pişmanlığa sürüklese de içindeki tanrılaşma/ilahlaşma arzusunu asla yok edemez...

Orhun Yazıtlarındaki "Öd Tengri yasar, kişi oğlu kop ölgeli törimiş" sözü, 1300 yıl önce-sinden bize seslenmekte, zamanı ancak Tanrı'nın yasadığını ve insanoğlunun ölümlü olduğu düşüncesini vurgulamaktadır. İnsan, dünya hayatının ömür denen süre ile sınırlandırılmış olduğunu bilmesine rağmen yine de içinde bir ebedileşme arzusu taşır, sonsuzluğa çevrilmeyenin, akmanın, ağmanın yollarını arar. Platon, bu bağlamda insanı, güzel olandaki yaratmaya yönelten şeyin ölümsüzlüğe karşı duyulan derin existential istek olduğunu ve bu derin yönelimle geleceğe aktığını söyler (Tunalı, 1983:32).

Mitler, insanoğlunun varoluş hakikatine ait ilk kavrayışlar, ilk düşlemeler ve ilk metaforik anlatımlardır. Varlığı daha derin boyutlarda okumak, anlamak ve bilmek için mitler, insana ait hiçbir şeyin yok olmadığını, köken örneklerden günümüze kadar yeni alanlar seçerek varoluş gerçekliğinin kendini daima güncellediğini bize gösterir. Mircea Eliade, ontolojik karakterli bu süreğenliği, "Edebi Dönüş Mitosu" olarak niteler (1994:25).

Bilinen insanlık tarihindeki mitolojik kavrayışın ilk sorunsal anlatımlarını, yaratılış mitleri oluşturur; Adem'in/Havva'nın yaratılışı ve Cennet'ten kovuluşu, Zeus'un evreni ve insanları yaratması, Polonezya mitolojisinde İlah İO'nun karanlıklarla kaplı sonsuz suların

üzerine bir ışık gibi yansıyarak evreni ayırıştırması, canlıları yaratması (Eliade, 1994:86), Tengri Kудay'ın kişiöğlunu ve dünyayı yaratma öyküleri, içerik olarak birbirine çok benzer anlatılardır. Bu mitik öyküler, varlık üzerine düşünülmüş her şeyin adeta zamansal birikimi ya da kazanımı olarak kabul görür.

1. Niçin sanatsal söylem?

Yaratılış temalı hemen her mitik anlatıda, insanın içindeki Tanrı parçacığının etkin bir yönlendirici olarak yer aldığını söyleyebiliriz. İnsanı, varoluşsal tükenişlere karşı uyarmaya, haksızlıklara karşı koymaya, esrar perdesiyle gizlenen her şeyi bilmeye, anlamaya iten, yönelten temel güç, içimizde Tanrı'nın sesi olan bu kutsal parçacıktır. Adem'in cennetten kovulmasına yol açan yasaklanmış bilgi ağacının meyvesini yemesi, Promete'nin Zeus'tan habersiz insanlara ateş yakmayı öğretmesi, Kişioğlu'nun Kудay'dan habersiz kendine tanrıca bir dünya yaratma arzusu gibi örneklerde, bu kutsal esinin yapılandırıcı etkilerini görmek mümkündür.

İnsanın ontolojik yapısını çok bariz bir biçimde yansıtmaları bakımından Türk Yaratılış mitolojisindeki Kişioğlu'nun öyküsünü örnek bir vaka olarak çözümleyebiliriz; Tanrı Kудay, gökyüzünde Kişioğlu ile bir kaz gibi uçarken bir süre sonra rahatsız olmaya başlar. Zira Kişioğlu çabucak yorulmakta, hastalanmakta ve sürekli şikayet etmektedir. Bu duruma çok canı sıkılan Kудay, soruna bir çözüm bulmak üzere düşünürken sonsuz suların üzerinde ışıktan bir kadın silüeti (Ak-Ene) belirir ve ona yaratma fikrini ilham eder. Tanrı Kудay, yaratacağı dünya için Kişioğlunu bir avuç toprak getirmesi emriyle suyun derinliklerine yollar.

Kişioğlu sulara dalarken «Tengri Kудay, suların derinliklerinden çıkaracağım toprakla bir dünya yaratıp beni oraya bırakacak ve benim Tanrım olmaya devam edecek. Oysa Kудay'ın haberi olmadan çıkaracağım bir parça toprakla ben de kendime bir dünya yaratabilir ve Kудay'ın yarattığı dünyada kul olacağıma, kendi yaratacağım dünyanın Kудay'ı olabilirim» diye düşünür.

Suyun dibine vardığında bir avuç toprak alır ama küçük bir parça da kendi dünyasını yaratmak üzere dışının kovuğuna saklar. Suyun yüzüne çıktığında Kişioğluna, Tanrı Kудay, toprağı sonsuz boşluğa serpmesini söyler ve toprağı «Büyü!» emrini verir.

Sonsuz boşluğa serpilen toprak çoğalıp dünyalaşırken Kişioğlu'nun ağzında sakladığı ve ol emrini alan küçücük toprak parçası da büyümeye başlar. Kişioğlu, bu durumu önce umursamaz, saklamaya çalışır ama sonunda boğulma noktasına gelir. Yerde canhıraş şekilde debelenir ve Tanrı Kудay'a «*Ne olur beni bağışla! Artık Kудay olmak istemeyeceğim!*» diye yalvarır. Bu sırada dünya oluşmuştur.

Kудay, kişioğlunun boğulup ölmesine razı olmaz, onun yaşamasını ister ve o ana kadar düz bir biçimde tamamlanmış olan dünyaya doğru ağzındaki toprağı tükürmesini söyler.

O zaman dünya sofrası gibi dümdüz iken, kişioğlunun ağzındaki toprağın dökülmesiyle -mitik anlatıya göre- dağlar, tepeler oluşur ve böylece kişioğlunun mekânı da göklerden yere iner.

Ruhunda Tanrı parçacığı taşıyan insan için, bu tekebbüri öykünmeyi çok görmemek gerekir. Zira yaşamın dünyalık yüzüne yönelik bütün oluşlar, kılışlar ve ibda nitelikli ya-

ratmalar; ruhuna sindiği Tanrı -parçacığının insanı existential bir istekle öne sürmesinden, açıklamasından kaynaklanır. Kur'an'da geçen “İnsanı yarattık ve ona kendi ruhumuzdan bir nefha üfledik” (Secde 9/ Hicr 29) ifadesi, bu ontolojik açılımın kutsal kaynağını işaret etmesi bakımından önemlidir.

Dünyaya inme/düşme motifi, Adem ve Havva anlatısında olduğu gibi bir tür cezalandırma gibi görülse de; içinde taşıdığı Tanrı parçacığı nedeniyle insanın yeni hayaller kurma, yeni dünyalar yaratma arzusu hiç bitmez. Bu yüzden bazı estetik bilimciler, sanatkarları ‘Tanrı’ya öykünenler’ diye de tanımlar. Hatta sanatı bir evren (universum) olarak gören Schelling, sanatçının yaratma gücünü Tanrı’dan ödünç aldığını söyler (Soykan, 2015:94). Tanrı’nın kozmik düzen kurgusunu dünyada tekrarlamaya kalkışan sanatçı, öykünme (mimesis) ile başladığı amacına, arındırıcı (katharsis) esrûme eşliğindeki yaratma ile ulaşır. Böylece etkin moderatorün sessel düzenlemelerinden musiki, geometrik düzenlemelerinden mimari ve söylemsel düzenlemelerinden edebiyat ortaya çıkar.

Mitik tefekkürden imge, izlek ve eylem ödünçlemesi yapan sanatın/sanatçının asıl amacı; daima yeni görme, duyma ve bilme biçimleri yaratarak insanın özüne ulaşmak, onu taşlaşmaktan, metalaşmaktan kurtarmaktır.

2. Taşlaşma süreci

Ruh ve beden bütünlüğü ile insan, yerin ve göğün bireşimidir ve evrende yaşamın umududur. Ne var ki yaratılmışların en kutsalı (Eşref-i mahlukat) olarak bilinen beşerin, insanlaşma öyküsü büyük çaba, özveri ve cehd gerektiren bir süreçtir ve bu netameli süreç taşlaşma gibi ciddi ontolojik tehlikeleri içermektedir.

İnsan yaşadıkça etrafını saran rutinler, belli bir süre sonra etrafında varoluşsal körleşme alanları oluşturur. Varoluşsal körlüğün kaynağı bu rutinler, Sennett’in dediği gibi zamanla insan benliğini pasifleştirir, alçaltır, içe çöktürür ve taşlaştırır (Sennett, 2003:46). Alışkanlıkların/rutinlerin robota çevirdiği, bir bakıma taşlaştırdığı beşerin insanlaşması çetin olduğu kadar tehlikelidir de. Çünkü taşlaşma, içsel anlamda bir çökme ve ölme sonucu gelmiş ve değişime kendini tamamen kapamıştır. Onu kırıp dökmeden farklı bir forma sokmak mümkün değildir. Ama yeni formunda da yine taştır, yani her türlü değişim ve gelişime kapalıdır. Zira Yunus;

*İşitin ey yarenler/ Aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül/ Misali taş benzer*

*Taş gönülde ne biter/ Dilinde ağı tüter
Nice yumuşak söylese/ Sözü savaşa benzer. (Timurtaş, 1980:47) der.*

Koca Yunus, Türkçenin büyük bir söz değeri olan gönül kavramı ile kadim bir medeniyet tasavvuruna vurgu yapar; zira gönül Cenâb-ı Hakk’ın tecelligahıdır. Yüce Tanrı, yaratılışın sırrını koca dağlar taşıyamamış fakat insan gönlü bu büyük emanete ev sahipliği yapabilmiştir. Bu yüzden İslam inancında gönül yapmak, Kâbe inşa etmek gibi kutsal ve olumlayıcı bir değer olarak görülmüştür. Yine gönül kırmak da Tanrı’nın tecelligahı sayılan kutsal aynayı kırmak gibi büyük bir günah sayılmıştır. Aşkın eğitiminden geçen insan gönlü, temizlenir,

arınır ve durulur; orada kötülük, hırs, haset olmaz. Güneş nasıl ısı ve ışığıyla evrene yaşam kaynağı oluyor, farklılıkları ayırt etmemizi ve şeyleri görmemizi sağlıyor ise, insan yaratılışının temeli olan aşk da doğduğu gönlü aydınlatır, eğitir ve incelikleri görmemizi sağlar. Fakat bu görüş içsel bir aydınlanma ve kendini, evreni, Tanrı'yı bulma, bilme şeklindedir. Taşlaşmış bir gönlüde merhamet olmaz, zalimdir, hiçbir şeye acımaz ve empati kuramaz.

Kutsal Kitaplara göre, bütün varlık aleminin yaratılış nedeni olan insan, evrenin bilincidir ve bu yüzden bütün varoluştan sorumludur. Oysaki ham yaratılış olarak insan, Kur'an'da zayıf yaratılmış (Nisa 4/28)), aceleci, hırslı, nankör (İsra 17/67), cimri, çok zalim ve çok cahil (Ahzab 33/72)) olarak tanımlanır. Beşer'in yani Kişioğlu'nun insanlaşması, yani eşref-i mahlukat (Tin 95/4) formunda kemale ermesi için güneşi gönlüne sokarak gönlündeki putları kırması, buzulları eritmesi, kötülükleri kökünden yakması ve doğru yolda kendini yetiştirmesi gerekir. Bu bakımdan varoluşun temel dinamiği olan aşk, beşerî insanlaştıran bir değerdir. Bu içsel dönüşümün temelinde de söz vardır. Çünkü söz/kelam, evren yaratılmadan önce vardı ve Tanrı "Kün!" (Bakar2/117, Yasin 36/82) emri ile bütün mevcudatı yarattı.

Aşkı olmayan insanın gönlü zehirlenmiş ve taşlaşmıştır. Olacağı yerde olmasa, konuşacağı yerde konuşmasa daha iyidir. Çünkü diline ağı/zehir bulaşmıştır; konuştuğu, eyledikçe zehrini yayacak ve etrafı da zehirleyecektir. İnşa eden, kuran ve yapan söz; yıkan, tahrip eden ve yok eden sözden daha üstündür.

Beşerin/Kişioğlunun insanlaşması, yalnızca kendisi, çevresi ve dünyası için değil bütün evren için önemlidir. Nasıl deryanın özü damlada saklı ise, evrenin özü de insanda saklıdır. Onun gönlünü taşlaşmaktan, dilini ağulaşmaktan kurtarmak gereklidir. Bunun için yaratıcı öğeler içeren söz'ün onun yüreğine, benliğine, ruhuna ulaşması gereklidir. Taşlaşma, kutsalın söze sinen iyileştirici gücüne de duyarsızdır. Bu bakımdan insan türünü bekleyen en büyük tehlike robotlaşma, metalaşma ve taşlaşmadır. Sanatçı, insan türü adına bu tehdidi ilk gören, sezen ve ona ilk tepki veren kişidir.

Necip Fazıl, kendi ölümüne sürü halinde koşan kalabalıkları şöyle uyarır;

Durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak!

Haykırsam, kollarımı makas gibi açarak

Durun, durun, bir dünya iniyor tepemizden

Çatırtılar geliyor karanlık kubbemizden... (Kısakürek, 1999:46)

Gustave Le Bone, kalabalıkların aklıyla değil içgüdüleriyle hareket ettiğini (2020:45) söyler. Doğrusu harekete geçmiş bilinçsiz bir kalabalık, kolayca yıkımın gücüne dönüşebilecek bir felakettir; bir sel gibi önüne gelen her türlü mantık duvarını yıkarak ilerler ve birçok değerli şeyle birlikte kendini de yok eder. Bir selin önünde durulması elbette imkansızdır ama işte sanatçının ok gibi öne atılması ve kendi yokluklarına şehevî bir iştiaqla koşan kalabalıkları durdurmaya çalışması böylesine ateşin bir mecburiyettir. Yaşamın kutsallığına inanan sanatçı onu korumak için kendini feda edebilir. Necip Fazıl'ın "Durun Kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak!" diye bağırıp atılması, gök kubbenin çatırdadığı kıyamet-vari felaketlerin geleceğini işaret etmektedir. Bu uyarıya rağmen kitleler, düşünmeden uçuşuma doğru hızla koşmaktadır.

Şiir, aklıdan çok duyuş, seziş ve tecrit yeteneği olanlara hitap eder. Necip Fazıl'ın burada yapığı uyarı, bilişsel bir durum bildirimi değil, sezgisel bir bilginin paylaşımıdır. Sezgisel bilgi aklıdan çok insanın kalbini muhatap alır. İnsanın gerçek değişim ve dönüşüm merkezi, akli değil kalbidir. İnsanoğlunun kalbini fethedemeyen hiçbir fikir, onu gerçek anlamda etkilemez ve uğruna ölmeye götüremez.

Kitleleri uyarmak, terakki anlamında geliştirmek için sanatçı, Nazım Hikmet'in söylediği gibi çoğu zaman kendini bir pervanenin ateşe atması gibi feda eder;

Yürek-
-lerin
kulak-
-ları
sağır...
Hava kurşun gibi ağır...
Ben diyorum ki ona: —
Kül olayım
Kerem
gibi
yana
yana.
Ben yanmasam
sen yanmasan
biz yanmasak,
nasıl
çıkarmak
karan-
-lıklar
aydın-
-lığa...(Ran, 2016:204)

Nazım Hikmet, Kerem Gibi şiirinde “Yürek/lerin kulak/ları sağır” diyerek bir tür taşlaşan, duymazlaşan insanlardan bahseder. Bütün hissiyatımızın makam merkezi olan kalbin/yüreğin sağırlaşması, insanı bekleyen en büyük felaketlerden biridir. Zira acıları duymayan bir kalbin kafası ne kadar çalışırsa çalışsın insanlığa faydası olmaz. II. Dünya Savaşında en zeki mühendisler, en zekice tasarımlarla krematoryumlar, gaz odaları, asitli banyolar üreterek milyonlarca insanı -kusursuz cinayetlerle- yok ettiler; ama kurbanlarının altın dişlerinin ederini hesapladılar, unutmadılar ve diri diri ağızlarından sökü� aldılar. Çünkü onlar çok zeki idiler, kafaları çalışıyor ama yürekleri başkasının acısını duymazdı.

Burada Tolstoy'un meşhur sözünü hatırlamak gerekir; “*Bir insan acı duyuyorsa canlıdır. Başkasının acısını duyuyorsa insandır.*” Başkalarının acısına sağırlaşmış bir yüreğin insanlığa elbette hiçbir faydası dokunamaz. Zeki ama yürekleri sağırlaşmış/duymazlaşmış robot insanların kolayca cinaileşmeleri mümkündür. Koca Yunus'un “Taş gönül” diye tanımladığı

tereddi etme durumu, 20. Yüzyılda “yüreklerin kulakları sağır”a dönüşmüştür. Böyle bir çürümüşlük içinde siz ne kadar bağırsanız bağırsın, duyulmazsınız, çaresiz kalırsınız. İşte bu noktada birilerinin yanarak, büyük hakikati herkese göstermesi, uyarması ve onları bilinçlendirmesi gerekiyor. Nazım, aydınlanmanın ancak fedakâr bir yanısla mümkün olacağını, bir deniz feneri gibi yol göstermesi gerektiğini söylüyor; “*Ben yanmasam/ Sen yanmasan/ Biz yanmasak/ Nasıl/ çıkar/karanlıklar/aydınlığa*”. Gaston Bachelard, maddeyle, biçimle, görünür gerçeklikle kavgası olan ve özsel değişimler isteyen sanatçılar, ateşi imdada çağırır, (1995:22) der. Ateş, özü gölgeleyen ayrıntıları, niteliği örten görüntüleri, farklılıkları bir anda yakarak yok eder. Bir daha geriye çevrimi olmayan dönüşümler, ateşin yardımıyla olur. Ama Nazım’ın yanması, bir karabasan gibi halkın üstüne çöken karanlıkları aydınlatmak içindir; halkı daha bilinçli, daha mutlu ve daha gelişmiş bir bilinç düzeyine erdirmek içindir.

İnsanın ontolojik anlamda işlevsizleşerek “sağır yürekli”, “taş kalpli” birine dönüşmesi, onun çürümesi anlamına gelir. Ne var ki bu vahim gerçeklik, 21. Yüzyılın da en büyük sorunlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için 20. Yüzyılın başında bu tehlikeyi sezen Mehmet Emin Yurdakul’u dinlemek elzemdir;

Bırak beni haykırayım, susarsam sen matem et;

Unutma ki, şairleri haykırmayan bir millet,

Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.(Yurdakul,1979:74)

Varoluşsal yitimlerine şehevi bir iştiha ile koşan kalabalıkların, sanatçının feryadını duyması mümkün değildir. Bu nedenle kitleleri oluşturan bireyleri önceden eğitmek, değerler düzeniyle donatmak ve onu kafasıyla kalbi arasında daimî iletişim kuran bir varlığa dönüştürmek gereklidir. Bir toplumda sanatçılar susuyor ise, o toplumun içten içe çürümesi kaçınılmazdır.

Sanatkâr ne kadar feryat ederse etsin, hitap ettiği kitlenin mutlaka onu duyacak bir bilinç düzeyinde olması gerekir. Dede Korkut’un “*Oğuz’un uykusu ağır olur idi. Başına her ne felaket gelir ise bundan gelir idi.*” sözü, aslında kitlelerin zamanla belli bir bilinç düzeyinden düşmesi, yüreklerinin sağırlaşması ve hassasiyetlerini zamanla yitirmesine de işaret eder. Yüreklerin duymazlaşması, taşlaşması ise, ölüme varan korkunç bir bozulmayı, insani yozlaşmayı gösteriyor. İnsanoğlu, kendi geleceğini sağır/taşlaşmış kalplerin çoğunlukta olduğu kalabalıklara emanet etmemek için; eğitim sistemini, sanatın evrensel duyusu refakatinde yeniden insan merkezli bir formda kurgulamak zorundadır. Bir sis çanı gibi halkı uyarın sanatçıları dinlemek, ortak kamu vicdanını cinai çetelerin elinden almak anlamına gelecektir;

Uyumayacaksın

Bir sis çanı gibi gecenin içinde

Ta gün ışıncaya kadar

Vakur, metin, sade

Çalacaksın.

(Anday, 2008:87)

Sanatçıları susturmak çoğu zaman mümkün değildir; bu yüzden yaşadıkları devrin yöneticileri ve mütegalibe sınıfın çıkarları ile daima çatışma halindedirler. Sürgünler, hapisler, zulüm ve ölümler, Promete arketipinde olduğu gibi “*Tanrı’ya özenme*”nin bir cezası gibi daima onları takip etse, kendilerini gerçekleştirmenin mutluluğu ile bütün acılarını unuturlar. Lakin en zor mesele, Kişioğlu’nun benlik savunmasını aşarak ona ulaşabilmektir.

3. İnsanoğlunun ontolojik benlik savunması

Yaratılış itibariyle insan benliği, büyük bir savunma mekanizması ile donatılmış durumdadır. Bu mekanizma; makamı, niteliği ve kimliği ne olursa olsun dışardan gelebilecek emir nitelikli her türlü direktife, yaptırıma ve yönlendirmeye karşı spontane bir savunma kalkını oluşturur.

İnsan varlığı, tanrısal olanlar da dâhil olmak üzere dışarıdan gelen emir, talimat ve yönlendirme nitelikli her türlü iletiye öncelikle kendini kapar ve sonra ona karşı direnç noktaları oluşturur ve üçüncü aşamada uygun vakit, uygun ortam, uygun moderator/ler bulunduğu ise karşı eyleme geçerek isyan eder. Çünkü varlığın en saygın özü olan benlik, mutlak anlamda korunmak ve saygı duyulmak ister. Yoksa kendini kapatır, pasifleşir, içe çöker ve sonra da taşlaşarak (Laing, 1993:48) öz itibariyle ölür.

Emir, talimat ve yönlendirme nitelikli iletinin muhatap aldığı her insan, mecburiyetten iletiye açık, ilgili ve itaatkâr gibi görünse de ontolojik olarak iç benlik savunması otomatik devreye girmiş ve tehdiye karşı algılarını kapamıştır. Böyle durumlarda, Kierkegaard’ın deyimi ile «sınırlandıran sonlu ile, sınırsızlaştıran sonsuzun sentezi olan insan benliği”nin (Kierkegaard, 2001:40) özüne asla ulaşamaz. Bu yüzden kanunlar, yönergeler ve talimatlar bir kişiyi asla deruni olarak özünden etkileyemez ve içten değiştiremez. Ancak görünür ölçüde şartların zorlamasıyla şeklen uyuma katılmış olsa da içinde simsiyah bir çetele tutmaya devam eder. Bu uzun sürmeyen zoraki uyum, baskının kalktığı ilk anda uyumsuzluğa, kargaşaya neden olurken, zamanla isyankâr patlamalara dönüşerek bireyi, toplumu ve dünyayı tahrip de edebilir.

İnsanın ontolojik nitelikli benlik savunması Hz. Adem’den beri insanlığın kimilerince zaafı, kimilerince üstün yeteneği olarak tanımlanır. Sanat, genel itibariyle bu tartışmalara girmez, fakat insanın bu örtük savunma biçimine yanıt olarak şaşırtmaca yöntemi ile onun özüne, benliğine ulaşmayı amaçlar. Zira ezelden ebede insanoğlunun bütün serüvenini, bu endam aynasında bulmak, okumak ve anlamak mümkündür.

Şiir dinleyen, tiyatro oyunu seyreden, roman okuyan ya da müzik dinleyen insan, hiçbir zaman doğrudan bir emir mesajı almaz. Hakiki sanat eserleri, muhatabını savaş tamtamları, emir cümleleri ve «Değiş!» komutları ile karşılamaz, yönetmez, yönlendirmez ve onun ontolojik savunma kalkanlarını kırarak varlık alanını tehditkâr bir biçimde asla rahatsız etmez. Hakiki sanatın doğrudan vaaz etme, hedef gösterme, buyurma ya da nasihat verme gibi bir misyonu yoktur.

Çığırkan ve buyurgan bir sanat eseri, asla muhatabının gönül kapılarını açamaz, ona ulaşamaz ve tesir edemez. Bu yüzden tezli ve sınırları tecavüzkâr bir üslupla zorlayan sanat eserlerinin ömrü en fazla birkaç on yıl sürer.

Sonuç

Sanat eseri, kurmuş olduğu fictif/itibari dünya ile muhatabına başka bir dünyanın kapılarını açar; onu bu dünyayı görmeye, duymaya ve anlamaya davet eder.

Uyanık halde görülen rüyaya, sanata ve sanatın diriltici gücüne insanlığın her daim ihtiyacı vardır; çünkü insan görünenin, söylenenin ötesinde çok daha karmaşık ve gizemli bir varlıktır. Büyük sanat eserleri asla buyurmaz, sorgulamaz, zorlamaz. Ancak alternatif seçenekler sunarak onu farklı alemleri seyre davet eder;

Gelin ey ehl-i hakikat, çıkalım dünyadan Gayr
yerler gezelim, özge sefalar sürelim.

(Akyüz, Beker vd., 2000:309)

Fuzuli bu dizeleriyle, rutin gerçeğin kolunu kanadını kırdığı ve robotlaştırdığı insanlara (ehl-i hakikat), görünmez dünyanın varlığını anlatmak ister. Her şeyi beş duyuyla algılayan ve bilmeye çalışan insanlara, başka dünyaların varlığını sezdirmeye ve onları özge sefalar sürmeye davet eder. Ehl-i hakikat, duyuları tarazlanmış, iğdiş edilmiş ve Fuzuli'nin zahit diye nitelediği insanlardır. “Zahitler, Tanrı'yı bile korkmadan sevemezler.” der. Oysa beşerî, insan yapan içtenliğinin refakatinde yaptığı seçimleri ve eylemleridir. Sevgi ve aşk üzerine kurulu bir evreni, yalnızca korku saiki ile anlamaya çalışmak, insanın kendine yapabileceği en büyük hakarettir. Zira korku, Âl-i İmrân Sûresinde (175) olduğu gibi şeytani alana aittir ve rahmani alanda korku yerine umut ve yol gösterme vardır (Dinçer, 2024: 20).

İşte bu yüzden sanat, muhatabının aklından, beyninden çok yüreğini, gönlünü esas alır. Ve anlama, bilme, kavrama yetilerinden çok duyuş, seziş ve tecrit hassalarına hitap eder. Zira hissiyatımızın makam merkezi olan kalbimizin kapılarını, imparatorluk orduları değil ancak içtenliğin imalı/ingeli söylemleri açar. Bu yüzden sözün bengüsünde büyüyen, beslenen ve bir deniz feneri gibi çılgık çılgılla insanlığı uyarmak isteyen sanatçıları dinlemeli, anlamalı ve eğitim sistemimizde sanata daha fazla yer vermeliyiz.

Sürüleşmenin ağır bedellerini gösteren fotoğraflar:

Görsel 1. Van'da otlayan koyunlardan bir tanesi uçurumdan atladı, 500 koyun da peşinden gitti. Koyunlar öldü. (Evrensel, 13 Haziran 2018)

Görsel 2-3. Van'ın Erciş ilçesinde, yaylada otlarken peş peşe yaklaşık 70 metrelik uçurumdan atlayan 130 koyun öldü. (TRT 1 Haber; 4 Ağustos 2023)

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale, orijinal veriler temelinde hazırlanmış özgün bir araştırma makalesidir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup başka bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiştir. Yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci yazar %100.

Etik komite onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Finansal destek: Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: Research it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process.

Contribution rates of authors to the article: First author %100.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Support statement (optional): No financial support was received for the study.

Conflict of interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akyüz, K. Berker, S. vd. (2000). *Fuzûlî divânı*. Akçağ.
- Anday, M.C. (2008). *Sözcükler-toplu şiirler*. Everest.
- Bachelard, G. (1995). *Ateşin tinçözümlemesi* (N. Bezel, Çev.) Öteki.
- Diñçer, İ. (2024). *Kur'ana göre cennet cehennem*. https://tevhidikuranmealı.com/wp-content/uploads/2024/08/Kurana-Gore-Cennet-Cehennem_v3.pdf
- Eliade, M. (1994). *Ebedî dönüş mitosu* (Ü. Altuğ, Çev.) İmge.
- Ercilasun, A. B. (2017). Bilinmeyen metinlerin çözümlemesi konusunda teorik bir yaklaşım ve altın elbiseli adam yazıtı için yeni bir okuma denemesi, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 20.
- Kısakürek, N.F. (1999). *Çile*. B.D.
- Kierkegaard, S. (2001). *Ölümçül hastalık umutsuzluk* (M.M. Yakupoğlu, Çev.) Ayrıntı.
- Laing, R. D. (1993). *Bölünmüş benlik* (S. Çelik, Çev.) Kabalıcı.
- Le Bone, G. (2020). *Kitleler psikolojisi* (C. Kaya, Çev.) Karbon Kitaplar.
- Ögel, B. (1985). *Türk mitolojisi I*. Türk Tarih Kurumu.
- Ran, N.H. (2016). *Bütün şiirleri*. YKY.
- Sennett, R. (2003). *Karakter aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (B. Yıldırım, Çev.) Ayrıntı.
- Soykan, Ö.N. (2015). *Estetik ve sanat felsefesi*. Pirhan.
- Tunalı, İ. (1983). *Grek estetik*. Remzi.
- Yurdakul, M.E. (1979). *Türk sazı*. Atlas.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).